

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ СВОГО ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я, ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ІНШИХ ЛЮДЕЙ ВІД ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ

TO CHARACTERIZE THE SYSTEM OF LEGAL BASES FOR ENSURING THE REALIZATION OF THE RIGHT TO PROTECT ONE'S LIFE AND HEALTH, THE LIFE AND HEALTH OF OTHER PEOPLE FROM ILLEGAL ENCROACHMENTS

Міщанчук В.Ю., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань є одним із ключових завдань українського законодавця. Держава, закріплюючи це право у законодавстві, визнає за кожною особою не тільки цінність її життя і здоров'я, але й надає можливість активно протидіяти будь-яким протиправним діям. Це право створює правову рівновагу між обов'язком держави охороняти життя громадян та можливістю самих громадян вживати заходів для захисту своєї безпеки в разі невідкладної загрози. З огляду на зазначене вище, цілком справедливим буде говорити про те, що реалізація права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань вимагає побудови належного нормативно-правового підґрунтя, яке складає основну діяльність будь-якого органу влади у відповідному напрямку. У статті, на основі аналізу поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття правових засад забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Аргументовано, що система відповідних засад представлена великою кількістю нормативно-правових актів, які доцільно поділяти в залежності від їх юридичної сили. Зроблено висновок, що на сьогоднішній день система правових засад забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань представлена великою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили та галузевої належності. Зазначене, як вбачається, підтверджує важливість даного питання як на міжнародному, так і національному рівні. Втім, проведений аналіз дає змогу аргументувати, що в системі таких засад переважна роль відводиться нормам адміністративної галузі права, оскільки саме за допомогою останніх: 1) визначається правовий статус суб'єктів, діяльність яких орієнтована на забезпечення реалізації відповідного права; 2) окреслюється перелік інструментів, які можуть використовувати як органи державної влади, так і власне громадяни для захисту свого життя і здоров'я; 3) розкриваються форми здійснення діяльності з відповідним напрямком; 4) межі відповідальності держави, її органів та їх посадових осіб за невиконання та/або неналежне виконання своїх обов'язків у цій сфері, тощо.

Ключові слова: правові засади, нормативно-правовий акт, забезпечення, реалізація права, захист, життя здоров'я, протиправні посягання.

The relevance of the article is that ensuring the realization of the right to protect one's life and health, the life and health of other people from illegal encroachments is one of the key tasks of the Ukrainian legislator. The state, enshrining this right in legislation, recognizes not only the value of each person's life and health, but also provides an opportunity to actively oppose any illegal actions. This right creates a legal balance between the state's duty to protect the lives of citizens and the ability of citizens themselves to take measures to protect their security in the event of an immediate threat. In view of the above, it would be quite fair to say that the realization of the right to protect one's life and health, the life and health of other people from illegal encroachments requires the construction of an appropriate regulatory and legal basis, which constitutes the main activity of any authority in the appropriate direction. In the article, based on the analysis of the views of scientists, the author's definition of the concept of the legal basis of ensuring the realization of the right to protect one's life and health, the life and health of other people from illegal encroachments is proposed. It is argued that the system of relevant principles is represented by a large number of normative legal acts, which should be divided depending on their legal force. It was concluded that today the system of legal foundations for ensuring the realization of the right to protect one's life and health, the life and health of other people from illegal encroachments is represented by a large number of legal acts of different legal force and branch affiliation. This, as seen, confirms the importance of this issue both at the international and national level. However, the conducted analysis makes it possible to argue that in the system of such foundations, the predominant role is given to the norms of the administrative field of law, because it is with the help of the latter: 1) the legal status of subjects whose activities are aimed at ensuring the implementation of the corresponding right is determined; 2) a list of tools that can be used by both state authorities and citizens to protect their lives and health is outlined; 3) the forms of carrying out activities with the appropriate direction are disclosed; 4) limits of responsibility of the state, its bodies and their officials for non-fulfilment and/or improper fulfillment of their duties in this area, etc.

Key words: legal principles, normative legal act, provision, implementation of law, protection, life and health, illegal encroachments.

Постановка проблеми. Забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань є одним із ключових завдань українського законодавця. Держава, закріплюючи це право у законодавстві, визнає за кожною особою не тільки цінність її життя і здоров'я, але й надає можливість активно протидіяти будь-яким протиправним діям. Це право створює правову рівновагу між обов'язком держави охороняти життя громадян та можливістю самих громадян вживати заходів для захисту своєї безпеки в разі невідкладної загрози. З огляду на зазначене вище, цілком справедливим буде говорити про те, що реалізація права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань вимагає побудови належного нормативно-правового підґрунтя, яке складає основну діяльність будь-якого органу влади у відповідному напрямку.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені забезпеченню реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, у своїх наукових працях розглядали: В.М. Бутузов, С.К. Гречанюк, С.В. Діденко, Ю.В. Корнєєв, А.Г. Кравченко, А.І. Марушак, Т.О. Подковенко, А.І. Суббота, О.М. Тропіна, В.К. Шкарупа та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, на сьогоднішній день особливо актуальним є питання правових засад забезпечення реалізації даного права.

Саме тому метою статті є: надати характеристику системі правових засад забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Виклад основного матеріалу. Словникові джерела термін «засади» пояснюють в різних інтерпретаціях, вказуючи, що засадами можуть виступати: 1) «основа чогось»;

те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь»; 2) «вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки»; 3) «спосіб, метод здійснення чого-небудь» [1, с. 300]. Зазначене дає підстави дійти висновку, що термін «засади» можна розуміти, як основу, вихідні положення, на яких базується функціонування чого-небудь.

Характеристика поняття «правові засади» здебільшого використовується у правовій науці, оскільки має особливе змістовне навантаження. З цього приводу Е. Шевченко висловлює власну позицію, відповідно до якої «правові засади як базові норми права, котрі знаходять закріплення у відповідних нормативно-правових актах, що визначають особливості статусу державного органу» [2, с. 166-168]. Крім того, слід підкреслити, що правові засади та зміст категорії «право» у даному контексті використовуються з нормативним змістом, оскільки інтерпретації застосування відповідного поняття безліч, проте «нормативна» складова й характеристика права, найбільш повно та змістовно характеризує відповідний термін у необхідному контексті. Так, Ю. М. Фролов відзначає нормативно-правові засади, як сукупність чинних нормативно-правових актів, що визначають мету, завдання принципи діяльності відповідних органів, та визначають правовий статус останніх [3, с. 1079]. О. В. Звіздай, досліджуючи, нормативно-правове поле функціонування та розвитку місцевого самоврядування, вживає саме термін «правове поле», розуміючи під ним систему регуляторних актів різних рівнів, що умовно поділяються на групи [4, с.244]. У свою чергу В. О. Боняк, аналізуючи значення слів «засади» та «основи» стверджує, що ці слова є синонімами, а отже, є взаємозамінними та належать до одного понятійного ряду [5, с.242]. Отже, логічним буде дійти висновку, що нормативно-правові засади складають систему правових актів, комплекс відповідних норм права, які на нормативному рівні забезпечують функціонування певної галузі права, підгалузі або правового інституту.

Таким чином, правові засади забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань представляють собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, положення яких спрямовані на регулювання та упорядкування суспільних відносин, які виникають у досліджуваній сфері суспільного життя. З огляду на зазначене вище, саме юридична сила є тим чинником, який обумовлює поділ відповідних нормативних документів наступним чином:

– на конституційному рівні, слід виділити Конституцію України [6], яка є Основним Законом у державі, на положеннях якого базуються усі національні нормативно-правові акти та повинні відповідати йому. Положення Конституції регулюють основи суспільні правовідносини у державі, та визначають, крім іншого, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3). Крім того головним обов'язком держави визначено «утвердження і забезпечення прав і свобод людини» (ст. 3) [6]. Зазначені положення, визначають основні засади, зміст і сутність професійної і службової діяльності органів публічної влади, у тому числі правоохоронних органів держави, закріплюючи те, що правоохоронна діяльність має на меті забезпечення дотримання і реалізації прав і свобод людини і громадянина, зокрема, у сфері захисту права людини на захист життя і здоров'я, та мінімізацію ризиків повторного вчинення правопорушень. Відповідно до статті 27 Конституції України [6] кожній людині у державі гарантоване невід'ємне право на життя. Закріплено, що «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [6]. Тобто, право на захист свого життя і здоров'я і здоров'я інших людей від протиправних посягань є конституцій-

ним правом, яке, зокрема, передбачає обов'язок держави захищати життя і здоров'я людини. Утім, не дивлячись на конституційно-правові гарантії, саме окреслене право зазнає найбільших посягань саме сьогодні в умовах військової агресії росії проти нашої держави;

– на рівні міжнародного законодавства, ратифікованого в установленому законом порядку Верховною Радою України можна виокремити міжнародні стандарти захисту прав людини, що знаходять закріплення в міжнародних нормативно-правових актах, нормах, положеннях, які містять мінімальні вимоги дотримання основних прав і свобод людини, зокрема, на захист життя і здоров'я, як власного, так і інших людей від протиправних посягань: 1) Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.) [7], який став фундаментом для формування універсальних цінностей людства і заклав правові підвалини у сфері захисту прав і свобод людини, зокрема, щодо захисту життя і здоров'я; 2) Загальна декларація прав людини (1948 р.) [8] – закріплює засади визнання гідності, необхідності охорони прав і свобод людини, зокрема, у ст. 3 закріплює право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканість [8]; 3) Конвенція про захист прав людини та основних свобод – Європейська конвенція (1950 р.). У преамбулі цього міжнародного документу зазначається, що «уряди європейських країн, які дотримують єдиних поглядів і мають спільну спадщину політичних ідеалів та традицій, поваги до свободи і верховенства права, зробили перші кроки на шляху забезпечення певних прав, зазначених у Загальній декларації прав людини». Перш за все Європейська конвенція [9] захищає громадянські права, зокрема: право на життя (ст. 2); заборона катувань (ст. 3); право на свободу і безпеку (ст. 5) тощо; 4) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) [10] – у ст. 6 закріплює право людини на життя, відповідно до положень Пакту право на життя тлумачиться як «невід'ємне право кожної людини, яке охороняється законом, відповідно до якого ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [10]; 6) Хартія економічних прав та обов'язків держав (1974 р.) – проголошує повагу до прав людини і основоположних свобод [11]; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.) [12] і Факультативний протокол до неї (2006 р.);

– на законодавчому рівні можна виділити:

а) кодифіковані нормативно-правові акти: 1) Кодекс України про адміністративні правопорушення [13], який серед основних своїх завдань визначає, зокрема: «охорону прав і свобод громадян»; «власності»; «конституційного ладу України»; «прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій; встановлення правопорядку»; «зміцнення законності»; «запобігання правопорушенням; виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України»; «поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством» (ст. 1) [13]; 2) Кодекс адміністративного судочинства України [13]. Так, відповідно до ст. 2 Кодексу «завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [14]. Так, кожна особа має право звернутися до суду, якщо вважає, що своїми діями, рішеннями або бездіяльністю, відповідний орган чи його посадова, або службова особа – суб'єкт владних повноважень порушив її права (ст. 5); 3) Кримінальний кодекс України (далі - КК) [15], основними завданнями якого є: «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від

кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» (ч. 1 ст. 1) [15]; 4) Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК) [16], основними завданнями якого є, зокрема, «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження», крім того, КПК визначає належну процедуру кримінального процесуального розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють кримінальні злочини проти життя і здоров'я особи (ст. 2) [16];

б) законодавчі акти, серед яких особливо необхідно виокремити наступні Закони України: «Про Національну поліцію», який визначає основні правові засади організації й діяльності Національної поліції України, правовий статус поліцейських, їх основні завдання та функції тощо. Закон визначає, що одним із завдань Національної поліції є «забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» (ст. ст. 1, 2) [17]; «Про судоустрій і статус суддів», згідно з преамбулою якого цей «закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд» [18]; «Про Службу безпеки України», який визначає Службу безпеки України, як державний орган спеціального призначення, що виконує правоохоронну функцію, до завдань якого входить, зокрема «попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» (ст. 2) [19]; «Про прокуратуру», відповідно до положень зазначеного Закону «прокуратура України становить єдину систему, яка у визначеному законом порядку, здійснює встановлені функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави» (ст. 1) [20]. Закони цієї групи регулюють діяльність органів, що виконують, переважно, правоохоронні функції в державі, чия діяльність спрямована на забезпечення реалізації прав людини, у тому числі, у сфері захисту права на своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, адже саме ці суб'єкти владних повноважень здебільшого сприяють реалізації і захисту вказаного права.

Крім зазначених законів України, слід також згадати правові акти що містять нормативно-правові засади забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших осіб від протиправних посягань за наступними групами: 1) закони, що регламентують

загальні засади діяльності суб'єктів публічної адміністрації, визначаючи їх повноваження у сфері забезпечення реалізації прав людини, засади здійснення ними контролю і нагляду, зокрема закони України: «Про Регламент Верховної Ради України» «Про Кабінет Міністрів України», «Про Державну прикордонну Службу України»; 2) закони, що врегульовують питання запобігання і протидії домашньому насильству, зокрема такі: «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; 3) закони, що врегульовують питання у сфері захисту від військової агресії та незаконного обігу зброї, зокрема ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»;

в) підзаконні законодавчі акти, серед яких окремої уваги заслуговують наступні: 1) постанова Верховної Ради України «Про засади державної політики України у галузі прав людини»; 2) указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022; 3) постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 «Про затвердження положення про Національну поліцію», що є організаційно-розпорядчим нормативно-правовим актом, котрий приводить в дію та легалізує Національну поліцію України як орган публічної влади, що здійснює правопорядок в країні; 4) наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 листопада 2015 року № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення», що встановлює порядок оформлення і розгляду в органах Національної поліції України справ про адміністративні правопорушення; тощо.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає змогу констатувати, що на сьогоднішній день система правових засад забезпечення реалізації права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань представлена великою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили та галузевої належності. Зазначене, як вбачається, підтверджує важливість даного питання як на міжнародному, так і національно рівні. Втім, проведений аналіз дає змогу аргументувати, що в системі таких засад переважна роль відводиться нормам адміністративної галузі права, оскільки саме за допомогою останніх: 1) визначається правовий статус суб'єктів, діяльність яких орієнтована на забезпечення реалізації відповідного права; 2) окреслюється перелік інструментів, які можуть використовувати як органи державної влади, так і власне громадяни для захисту свого життя і здоров'я; 3) розкриваються форми здійснення діяльності з відповідним напрямом; 4) межі відповідальності держави, її органів та їх посадових осіб за невиконання та/або неналежне виконання своїх обов'язків у цій сфері, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 3. 3. 744 с.
2. Шевченко Е. Системність закріплення адміністративно-правових засад діяльності адміністративних судів як чинник ефективності діяльності цього органу держави. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 165–170
3. Фролов Ю. М. Правові засади діяльності вищих навчальних закладів в Україні. *Форум права*, 2013. № 1. 1079-1085.
4. Звіздай О. В. Нормативно-правові засади розвитку місцевого самоврядування в Україні. Актуальні проблеми державного управління, 2015. № 1. С. 242–249.
5. Боняк В. О. «Конституційно-правові засади», «конституційно-правові основи» та «конституційно-правові принципи»: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 64 – 76.
6. Конституція України: Конституція; Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України* від 13.07.1996 № 128.
7. Статут Організації Об'єднаних Націй: статут; міжнародний документ ООН від 26.06.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
8. Загальна декларація прав людини: Декларація; міжнародний документ Генасамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція; Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. *Офіційний вісник України* від 16.04.1998 № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, стор. 270.
10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: пакт; міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
11. Хартія економічних прав та обов'язків держав: Хартія; Міжнародний документ Генасамблеї ООН від 01.05.1974. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169637___169637

12. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Конвенція; Міжнародний документ від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_085
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс; Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
14. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс; Закон від 06.07.2005 № 2747-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
15. Кримінальний кодекс України: Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
16. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс; Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
17. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
18. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
19. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
20. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1687-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>